

органів прокуратури треба вважати забезпечення встановлених законодавством умов і порядку проведення дій у сфері боротьби зі злочинністю. Звісно, ці завдання мають бути закріплені в окремій статті другого розділу Закону України «Про прокуратуру» [13, ст.793] під назвою «Нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство». По-третє, зважаючи на те, що предметом нагляду є не лише додержання законів органами, які ведуть боротьбу зі злочинністю, але й застосування таких останніми, доцільно відредагувати частину першу ст.29 Закону України «Про прокуратуру» [13, ст.793] наступним чином: «Предметом нагляду є додержання і застосування законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство». По-четверте, є сенс у другому розділі «Нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство» Закону України «Про прокуратуру» [13, ст.793] перерахувати органи, які повинні займатися цією діяльністю.

Список літератури: 1. Заирбуль В.К., Рачинський М.Ю., Скворцов К.Ф. Прокурорський надзор – самостоятельная форма государственной деятельности / Прокурорський надзор в європейських соціалістических країнах. М., 1981. 2. Колпаков В.К. Адміністративне право України: Підручник. К., 1999. 3. Новиков С.Г. Прокурорська система в СССР. М.: Юрид.літ., 1977. 208с. 4. Лебедінський В.Г., Каленов Ю.А. Прокурорський надзор в СССР. М., 1957. 5. Даев В.Г., Маршунюв М.Н. Основи теорії прокурорського нагляду. М., 1990. 6. Гаращук В.М. Контроль та нагляд у державному управлінні. Харків, 2002. 7. Скурагов Ю.И., Шинд В.И. Конституційне місце прокуратури в державному механізмі російської Федерації // Конституційна законність і Прокурорський надзор. М., 1994. 8. Мьчко М.И. Прокуратура України роль і місце в системі державної влади. Донецьк, 1999. 9. Косюта М.В. Прокурорська система України в умовах демократичного суспільства. Одеса, 2002. 375с. 9. Руденко М. Проблеми та перспективи прокурорського нагляду за додержанням законів в Україні // Право України. 2002. № 6. 10. Басков В.И. Прокурорський надзор. М., 1995. 11. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. 12. Закон України «Про прокуратуру» // Відомості Верховної Ради України. 1991. № 53.

Надійшла до редакції 04.01.2003 р.

А.Г. Шиян

Кримінально-процесуальний статус учасників провадження за протокольною формою досудової підготовки матеріалів

Згідно зі ст.426 КПК України учасниками протокольного провадження є *правопорушник, очевидці та інші особи*. Поняття і процесуальний статус цих учасників законодавцем не визначені. Однак, навіть при такій законодавчій невизначеності зрозуміло, що ці особи під час протокольного провадження не можуть не мати певних прав і обов'язків. Адже у ході протокольного провадження вони вступають між собою у певні кримінально-процесуальні відносини, що визначають відповідні права та обов'язки.

Відсутність законодавчого визначення поняття “правопорушник”

спричинило до появи в юридичній літературі різноманітних його тлумачень. На думку одних – це особа, щодо злочинних дій якої провадиться досудова підготовка матеріалів [1]. На думку інших, правопорушник – це особа, стосовно якої готується протокольна форма досудової підготовки матеріалів [2]. За тлумаченням третіх – це особа, яка вчинила злочин і стосовно якої провадиться досудова підготовка матеріалів [3]. Безсумнівно, що ці визначення поняття даного учасника протокольного провадження мають право на існування, однак, як вважається, вони не повною мірою розкривають його суть. По-перше, протокольне провадження може здійснюватися щодо осіб, які вчинили не будь-які злочини, а тільки ті, що зазначені у ст.425 КПК України. По-друге, ще одним критерієм можливості здійснення протокольного провадження виступають умови вчинення злочину, а також особистість того, хто його вчинив. Вважаємо, що ці моменти повинні знаходити певне відображення у визначенні поняття “правопорушник”.

Тому, на наш погляд, **правопорушник** – це особа, що вчинила зазначене в ст.425 КПК України суспільно небезпечне діяння, встановлення обставин якого і даної особи здійснюється за протокольною формою досудової підготовки матеріалів. Після призначення справи до судового розгляду правопорушник називається **підсудним**.

Права й обов'язки правопорушника, оскільки вони не зазначені в чинному Кримінально-процесуальному кодексі України, можна визначити, виходячи із загальних положень кримінально-процесуального законодавства й особливостей провадження протокольної форми досудової підготовки матеріалів. Ми виходимо з того, що кримінально-процесуальний статус правопорушника під час протокольного провадження є близьким до становища підозрюваного у кримінальній справі.

Залежно від правовідносин, які виникають у правопорушника в ході протокольного провадження, він набуває певних прав і несе певні обов'язки. На наш погляд, під час провадження в порядку протокольної форми досудової підготовки матеріалів правопорушник може мати такі основні **права**: знати, з приводу чого проти нього розпочате протокольне провадження; подавати докази; давати пояснення рідною мовою або іншою мовою, якою він вільно володіє, і користуватися допомогою перекладача, відмовитися давати пояснення і відповідати на запитання; заявляти відвід перекладачеві; власноручно викладати свої пояснення; користуватися нотатками і документами під час давання пояснень у тих випадках, коли пояснення стосуються будь-яких розрахунків та інших даних, які йому важко тримати в пам'яті; знайомитися з поясненням і клопотати про внесення до нього змін, доповнень і зауважень, власноручно робити такі доповнення і зауваження; заявляти клопотання і відводи; подавати скарги на дії та рішення особи, яка провадить дізнання (органу дізнання), прокурора й суду; ознайомлюватися після закінчення протокольного провадження з усіма матеріалами; за наявності відповідних підстав – на забезпечення безпеки.

Правопорушник має не тільки процесуальні права, а й відповідні обов'язки. Правопорушник *зобов'язаний*: 1) з'являтися за викликами органу дізнання, прокурора та суду; 2) не переховуватися від органу дізнання, прокурора та суду; 3) не перешкоджати встановленню істини в ході протокольного провадження.

У випадку невиконання двох останніх обов'язків до правопорушника можуть бути застосовані ті ж самі заходи, як і у разі порушення ним зобов'язання з'являтися за викликом органу дізнання, прокурора та суду, офіційно відібраного від нього органом дізнання. Якщо ж правопорушник перешкоджає встановленню істини шляхом впливу на інших учасників протокольного провадження, він, за наявності для цього підстав, може бути притягнутий до кримінальної відповідальності за це.

У кримінально-процесуальній літературі досить таки неоднозначно тлумачиться поняття ще одного учасника протокольного провадження – “очевидця”. Так, О.В. Баулін та О.І. Поповченко вважають, що очевидець – це особа, яка володіє будь-якими відомостями, що стосуються діяння, у зв'язку з яким готується протокольна форма досудової підготовки матеріалів [4]. Подібну ж позицію підтримує С.М. Стахівський [5]. За В.М. Тертишником, очевидці злочину є носіями доказової інформації про вчинене діяння, оскільки безпосередньо бачили подію і можуть розповісти про обставини, які підлягають встановленню [6]. Уявляється, що для більш повного з'ясування змісту цього поняття доцільно звернутися до його визначення у словниках. Отже, за В. Далем, “очевидец – пригломный, очной свидетель, бывший при чем, сам видевший что” [7]. Тлумаченням “Словаря русского языка” очевидець визначається як “тот, кто сам видел какое-либо событие, происшествие, присутствовал при нем” [8].

Виходячи з цих тлумачень, вважаємо, що поняття “очевидець” повинно мати більш широке значення, ніж воно визначене О.В. Бауліним, О.І. Поповченком і В.М. Тертишником. До цих осіб слід відносити не тільки тих, хто бачив подію, а й тих, хто сприймав її обставини, наприклад, слухом тощо. Крім цього, статусу очевидця та чи інша особа може набути тільки з моменту її виклику до органу дізнання. Тому, на нашу думку, *очевидці* – це викликані органом дізнання для давання пояснень громадяни, які безпосередньо сприймали обставини вчиненого злочину.

Процесуальний статус цих учасників протокольного провадження переважно повинен відповідати статусу свідка у кримінальній справі.

Очевидець має право: давати пояснення рідною мовою або іншою мовою, якою він вільно володіє, і користуватися допомогою перекладача; заявляти відвід перекладачеві; знати, у зв'язку з чим і в якій справі він викликається для давання пояснень; власноручно викладати свої пояснення; користуватися нотатками й документами під час давання пояснень у тих випадках, коли пояснення стосуються будь-яких розрахунків та інших даних, які йому важко утримувати в пам'яті; відмовитися давати пояснення щодо себе, членів сім'ї та близьких родичів; знайомитися з поясненням

і клопотати про внесення до нього змін, доповнень і зауважень, власноручно робити такі доповнення і зауваження; заявляти відвід особі, яка відбирає у нього пояснення, подавати скарги прокурору на дії дізнавача; одержувати відшкодування витрат, пов'язаних із викликом для давання пояснень; за наявності відповідних підстав – на забезпечення безпеки.

Кримінально-процесуальним законодавством України обов'язки очевидця не визначені. Але, виходячи із процесуального статусу свідка у кримінальній справі, правил поведінки добропорядного і законотрухняного громадянина, у Кримінально-процесуальному кодексі, на наш погляд, потрібно закріпити такі *обов'язки очевидця*: особа, викликана органом дізнання для давання пояснень як очевидець, повинна з'явитися в зазначене місце і час; дати правдиві пояснення про відомі обставини справи.

Інші особи – це викликані органом дізнання для давання пояснень громадяни, які не є очевидцями вчиненого злочину, але володіють відомостями про обставини, що стосуються вчиненого злочину та особи правопорушника.

Під іншими особами (неочевидцями) слід розуміти: потерпілих від злочину, якщо вони не є очевидцями; осіб, які дають пояснення про обставини злочину зі слів очевидців; різногалузевих спеціалістів, знання яких використовуються в ході протокольного провадження, керівників та інших посадових осіб державних і громадських організацій; окремих громадян, які своїми поясненнями сприяють встановленню обставин вчиненого злочину та особи правопорушника тощо. Інші особи у ході протокольного провадження мають такі ж самі права й повинні нести такі ж самі обов'язки, як і очевидці.

Однак слід пам'ятати, що специфічність статусу очевидців та інших осіб під час провадження за протокольною формою досудової підготовки матеріалів не може передбачати будь-яку їх відповідальність (крім громадського осуду) за невиконання вищевказаних обов'язків.

На наш погляд, під час складання пояснення відповідними посадовими особами органів дізнання в його вступній частині повинні бути викладені всі права, які впливають із чинного кримінально-процесуального законодавства і якими може користуватися правопорушник, очевидець чи інша особа. Це надасть можливість вказаним учасникам протокольного провадження реально ознайомитись із переліком своїх прав і користуватися ними. Адже не є таємницею те, що посадові особи органів дізнання, які відбирають пояснення в учасників протокольного провадження, про будь-які їхні права взагалі ніколи не згадують. Крім цього, в даній частині пояснення, яке відбирається у правопорушника, повинні бути викладені його обов'язки.

Проблемними та у зв'язку із цим дискусійними для процесуалістів є питання, що стосуються деяких процесуальних прав та обов'язків правопорушника, очевидців та інших осіб: 1. Чи має право орган дізнання застосувати до цих осіб примусовий привід у випадку ухилення їх від явки за

викликом? 2. Чи буде нести кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину за ст. 383 КК України правопорушник, очевидець або інша особа, якщо вони в поясненні дають завідомо неправдиві відомості про обставини вчиненого злочину або винних у його вчиненні?

Відповіді на ці питання можна отримати, проаналізувавши відповідні статті Кримінально-процесуального закону й Конституції України.

У ст.19 Конституції України зазначається: “Правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством”. На цьому визначенні повинна базуватися і відповідь на всі поставлені вище питання. Згідно зі ст.70, 72, 107, 135 КПК України за викликами органів дізнання, слідчого, прокурора або суду зобов’язані з’явитися свідки, потерпілі, підозрювані і обвинувачені. Ці ж норми кримінально-процесуального закону визначають право органу дізнання, слідчого, прокурора або суду застосовувати до вищевказаних осіб привід у разі їх неявки без поважних причин. Як відомо, очевидці або інші особи не є свідками чи потерпілими (хоч мають певну схожість за своїм статусом) у прямому процесуальному визначенні, а правопорушник – не є підозрюваним чи обвинуваченим. Тому вони не можуть нести ніякої відповідальності у разі ухилення від явки за викликом органу дізнання, а останній не має права застосовувати до них привід у порядку ст.136 КПК України. Якщо ж правопорушник, очевидці або інші особи злісно ухиляються від явки, то в такому разі негайно порушується кримінальна справа. Після набуття відповідного процесуального статусу до цих осіб можуть застосовуватися заходи процесуального впливу, в тому числі й привід. Порядок його здійснення визначається Інструкцією про порядок виконання постанов прокурорів, суддів, слідчих, органів дізнання й ухвал судів про привід підозрюваних, обвинувачених, підсудних, свідків і потерпілих, затвердженою Наказом МВС України від 23 грудня 1995 р. №864 [9].

Питання про можливість відповідальності за завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину під час давання пояснень правопорушником, очевидцем або іншою особою повинне вирішуватись, виходячи зі змісту ст.19 Конституції України і ст.95, 97, 426 КПК України. Зокрема, ст.95 КПК України, регламентуючи процесуальний порядок прийняття заяв і повідомлень про злочини, вказує, що про відповідальність за неправдиве повідомлення попереджується лише заявник, тобто особа, яка прибула у правоохоронний орган з усною чи письмовою заявою про вчинений або підготовлюваний злочин. Як ця норма закону, так і ст.97, 426 КПК України, що визначають відбирання пояснень від громадян, не вказують на потребу попередження опитуваних осіб-незаявників про відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення. Тому рекомендації деяких процесуалістів щодо подібних попереджень під час відбирання пояснень не ґрунтуються на законі та ніяких юридичних наслідків мати не можуть.

Підсумовуючи викладене, можна дійти висновку, що правопорушник, очевидці та інші особи як учасники протокольної форми досудової підготовки матеріалів в ході її застосування володіють певними правами і несуть певні обов'язки, які, безумовно, слід закріпити у кримінально-процесуальному законодавстві України.

Список літератури: 1. Тертишник В.М. Кримінально-процесуальне право України: Навчальний посібник. К., 1999. 2. О.В. Баулін, О.І. Поповченко. Процесуальний порядок оформлення протокольної форми досудової підготовки матеріалів міліцією: Навчально-практичний посібник. К., 2002. 3. Джига М.В., Баулін О.В., Лук'янець С.І., Стахівський С.М. Провадження дізнання в Україні: Навчально-практичний посібник. К., 1999. 4. О.В. Баулін, О.І. Поповченко. Процесуальний порядок оформлення протокольної форми досудової підготовки матеріалів міліцією: Навчально-практичний посібник. К., 2002. 5. Джига М.В., Баулін О.В., Лук'янець С.І., Стахівський С.М. Провадження дізнання в Україні: Навчально-практичний посібник. К., 1999. 6. В.М.Тертишник. Кримінально-процесуальне право України: Навчальний посібник. Київ, 1999. 7. Владим. Даль. Толковий словарь живого великорусского языка. М., 1955. Т.2. 8. Словарь русского языка в 4-х томах. Академия наук СССР. Институт русского языка / Под ред. А.П. Евгеньевой. 3-е издание стереотипное. М., 1986. Т.2. 9. Юридичний вісник України. 1996. № 23. 5-12 червня.

Надійшла до редколегії 11.12.2002 р.

О.В. Мельник

Окремі аспекти прокурорського нагляду як одного із заходів забезпечення законності

Теоретична розробка проблем прокурорського нагляду відіграє суттєву роль у здійсненні завдань з подальшого поліпшення прокурорського нагляду – однієї з важливих гарантій дотримання законності, захисту прав та законних інтересів громадян. У науковому аспекті прокурорський нагляд є системою особливих правових відносин, тобто суспільних зв'язків, що виникають між прокуратурою, службовими особами і громадянами, на яких поширюються її наглядові функції у зв'язку із застосуванням, виконанням і дотриманням норм права.

Завдання кримінального судочинства є загальними для всіх правоохоронних органів, на які законом покладений обов'язок боротьби зі злочинністю. Прокуратура вирішує ці завдання в специфічних формах, що відрізняються за своєю юридичною природою від процесуальних форм, властивих іншим органам. Форми, у яких діє прокурор, визначаються сутністю прокурорського нагляду і є відмінними в окремих стадіях кримінального судочинства.

Вирішальне значення має досудове розслідування кримінальних справ, бо саме в цій стадії переважно розкривається злочин. Правильна організація досудового слідства визначає ефективність судового процесу, гарантує права осіб, притягнутих до участі в кримінальному судочинстві. Від того наскільки швидко буде встановлена подія злочину, викриті злочинці, припинена їх злочинна діяльність, залежить успіх боротьби зі злочинністю.

Ефективність прокурорського нагляду забезпечується своєчасною пе-